

Friendship in Aristotle. Its Anthropological Significance.

Tomás Calvo

Περίληψη

Είναι γνωστό ότι, σύμφωνα με τον Αριστοτέλη, η φιλία έχει τη μεγαλύτερη αξία για την καλή ζωή και την ευδαιμονία. Στην πραγματικότητα, δύο ολόκληρα βιβλία (VIII και IX) των *Ἠθικῶν Νικομαχείων* αφιερώνονται στη μελέτη της φιλίας, πράγμα που σημαίνει ότι ο Αριστοτέλης επιχειρηματολογεί περισσότερο για τη φιλία, παρά για οποιοδήποτε άλλο ζήτημα ηθικής (ευδαιμονία, δικαιοσύνη, ηδονή κ.α.). Η φιλία δεν είναι απλώς ένα συστατικό του ανθρώπινου αγαθού βίου, πλάι στα υπόλοιπα. Είναι κάτι αναγκαίο και ευγενές (*καλόν*), «είναι μια αρετή ή υποδηλώνει αρετή», είναι το υψηλότερο επίτευγμα της ανθρώπινης κοινωνικότητας.

Αναμφισβήτητα, η Αριστοτελική φιλία έχει μια σημασία ευρύτερη από εκείνη της «φιλίας» (ή 'amitié', 'amistad', 'Freundschaft'), καθώς μπορεί να αφορά κάθε είδος σχέσης και κοινωνίας που βασίζεται στην αγάπη (μεταξύ γονέων και παιδιών, εραστών κ.α.). Σκοπεύω, όμως, να λάβω υπόψη το είδος φιλίας που συνήθως αποκαλούμε *φιλία*. Μέσα σε τούτο το στενό πλαίσιο, θα εστιάσω σε δύο ειδικότερα ζητήματα που σχετίζονται με την Αριστοτελική αντίληψη της φιλίας.

1. Καταρχάς, θα εξετάσω την *έννοια της φιλίας καθ'εαυτή*. Πρέπει να ξεκινήσουμε —όπως ο ίδιος ο Αριστοτέλης— επισημαίνοντας ότι η «φιλία» (δηλαδή, η *φιλία* που νοείται ως *friendship*) είναι πολυσήμαντη και αποκτά διάφορες αποχρώσεις στη συνήθη χρήση της, με αποτέλεσμα συχνά να μιλούν οι άνθρωποι για διαφορετικά είδη φιλίας. Ο Αριστοτέλης αντιλαμβάνεται αυτή την κατάσταση και τελικά προτείνει τρία χαρακτηριστικά, προκειμένου να εδραιώσει τη θεμελιώδη και ουσιαστική σημασία της έννοιας. Φιλία είναι (α) ένα είδος *αγάπης*, (β) η οποία πρέπει να είναι *αμοιβαία*, δηλαδή αμείδιρομη. Επίσης, (γ) πρέπει να είναι αναγνωρίσιμη από τους δύο φίλους και γνωστή και στους δύο. [Σημειώνουμε ότι τα χαρακτηριστικά (β) και (γ) δεν ισχύουν απαραίτητα για τον *ἔρωτα*].

Παρόλα αυτά, τούτος ο «μινιμαλιστικός» ορισμός της φιλίας δεν λύνει το πρόβλημα που προκύπτει από τις πολλές σημασίες (και την ισοδυναμία τους;) της έννοιας της φιλίας, δεδομένου ότι η φιλία είναι ένα είδος αγάπης. *Υπάρχουν διαφορετικά είδη αγάπης* ανάλογα με το κίνητρο: μπορεί να αγαπάμε κάποιον 1) επειδή είναι *καλός*, λόγω της *ἀρετῆς* του, 2) επειδή είναι *ευχάριστος* ή 3) επειδή είναι *ωφέλιμος* για εμάς. Μόνο στην πρώτη περίπτωση αγαπά κανείς τον φίλο του και εύχεται το καλύτερο για εκείνον *για χάρη του, χάριν εκείνου (ἐκείνου ἔνεκα, καθ'αυτόν)*. Αυτή είναι η «τέλεια φιλία».

Η παραπάνω Αριστοτελική προσέγγιση εγείρει δύο ενδιαφέροντα ερωτήματα. Το πρώτο αφορά την *ενότητα της έννοιας*. Στα *Ἠθικά Εὐδήμεια* ο Αριστοτέλης υποστηρίζει ότι η έννοια της φιλίας έχει την ενότητα που χαρακτηρίζει *τὰ πρὸς ἓν λεγόμενα*. Στα *Ἠθικά Νικομάχεια*, όμως, φαίνεται να ξεχνά αυτό το είδος λογικής ενότητας. Θα επιχειρήσω να δείξω ότι η ενότητα που αναγνωρίζεται τελικά από τον Αριστοτέλη είναι η «ενότητα βάσει της ομοιότητας» (η ενότητα που χαρακτηρίζει *τὰ καθ'ὁμοιότητα λεγόμενα*), καθώς και ότι αυτό το είδος ενότητας βασίζεται σε έναν αυστηρά λογικό γλωσσικό μηχανισμό. Το δεύτερο ερώτημα αφορά τη *σημασία του «καθ'εαυτού»* στη έννοια της τέλει φιλίας: όταν ο Αριστοτέλης υποστηρίζει ότι πρέπει να αγαπά κανείς τον φίλο του και να εύχεται *ὅ,τι* είναι καλό για εκείνον *καθ'αυτόν (ἐκείνου ἔνεκα, καθ'αυτόν)*, τι ακριβώς εννοεί με το

«καθ'αυτόν»; Τι είναι το *καθ'αυτό* στην περίπτωση των ανθρώπων; Κατά τη γνώμη μου, το να αγαπά κανείς τον φίλο του «καθ'αυτόν» σημαίνει να τον αγαπά λόγω του χαρακτήρα του, λόγω των αρετών του, οι οποίες είναι απότοκα τόσο των επιλογών του όσο και του τρόπου ζωής του.

2. Λαμβάνοντας υπόψη όλα τα παραπάνω σημεία, θα αποκρούσω τρεις τάσεις της κριτικής που στρέφεται ενάντια στην Αριστοτελική έννοια της φιλίας και προέρχεται από «περσοναλιστικές» φιλοσοφικές θέσεις. (1) Σύμφωνα με την πρώτη, η Αριστοτελική θεώρηση είναι έντονα νατουραλιστική (αντίθετη προς την «περσοναλιστική»): το να αγαπάς κάποιον λόγω της *ἀρετῆς* του, σημαίνει να τον αγαπάς ως ένα *υπόδειγμα του ανθρώπινου είδους*, και όχι λόγω της προσωπικής αξίας του. Πιστεύω ότι εκείνοι που προσυπογράφουν μια τέτοια κριτική ξεχνούν ότι η *ἀρετή* είναι το αποτέλεσμα των επιλογών μας ως έλλογα και ελεύθερα υποκείμενα σκέψης και δράσης. (2) Η δεύτερη κριτική στάση συνδέεται με την πρώτη. Τονίζει ότι στην παραπάνω ανάλυση η φιλία φαίνεται να στοχεύει σε *καθολικές αξίες*, αντί να προσανατολίζεται στην πολύτιμη ατομικότητα των φίλων μας. Επιπροσθέτως προς την απάντησή μου στην πρώτη κριτική, αξίζει να υπενθυμίσω ότι η Αριστοτελική φιλία *δεν εκτείνεται πέραν των ίδιων των φίλων*, των οποίων η κοινωνία πραγματώνεται, όταν ζουν μαζί και μοιράζονται ευγενείς επιλογές και δραστηριότητες. (3) Τέλος, η τρίτη τάση της κριτικής ενάντια στην Αριστοτελική φιλία υπογραμμίζει ότι η τελευταία βασίζεται σε μια *εγωιστική, εγωκεντρική στάση*. Αναμφίβολα, κάποια Αριστοτελικά αποσπάσματα φαίνεται να υποστηρίζουν αυτή την άποψη (πρβλ., *Ἠθ.Νικ.* VIII, 5,1157b32-36, IX, 9, 1170b7-8 κ.α.). Παρόλα αυτά, νομίζω ότι μια λογική και επαρκής κατανόηση των αποσπασμάτων αυτών — και ολόκληρης της διδασκαλίας— θα έπρεπε να μας οδηγήσει στην απόρριψη της «εγωιστικής» ερμηνείας. Σε ό,τι αφορά την καλή φιλία, πρέπει να λάβουμε υπόψη ότι (α) το καλό για τους δύο φίλους είναι κατ'ανάγκη το ίδιο και άρα ο καθένας, όταν εύχεται αυτό που είναι καλό για τον φίλο του, εύχεται αυτό που είναι καλό για τον εαυτό του, καθώς και ότι (β) το να αναζητάς το καλό για τον φίλο, σημαίνει να αναζητάς κάτι που είναι καλό αυτό καθ'αυτό, και επομένως καλό για οποιονδήποτε. Κατά τη γνώμη μου, το ηθικό δίδαγμα του Αριστοτελικού μηνύματος είναι ότι μόνο εκείνοι που αναζητούν το καλύτερο για τον εαυτό τους μπορούν να αναζητήσουν το καλύτερο για τους φίλους τους.

ΣΗΜΕΙΩΣΗ: Τα Αριστοτελικά κείμενα και αποσπάσματα που λαμβάνω υπόψη είναι εκείνα που αφιερώνονται στη φιλία, ειδικά στα *Ἠθικά Νικομάχεια* VIII, 1-9 και IX, 3-8. Πέραν αυτών, ίσως χρησιμοποιήσουμε και άλλα αποσπάσματα, μεταξύ αυτών κάποια από τα *Ἠθικά Εὐδήμεια* 1236a14-22.

Tomás Calvo
Μαδρίτη